

УДК 37.091.12.011.3-051:373.3:376-056.26

Стеченко Тетяна Олександрівна

ORCID 0000-0002-5672-3457

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій,
декан філологічного факультету,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: stechenko17@ukr.net

Тютюнник Олена Миколаївна

ORCID 0000-0003-1233-3577

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та освітніх технологій,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: fomiuae@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Мета статті – схарактеризувати особливості професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, визначити основні напрями її удосконалення.

Методологія. Для забезпечення вірогідності й об'єктивності результатів дослідження було застосовано низку методів, зокрема: аналіз нормативно-правової бази, що регулює функціонування інклюзивної освіти на сучасному етапі, й наукової літератури з проблеми дослідження; порівняльно-зіставний – для вивчення поглядів різних учених на порушену проблему; систематизації та узагальнення – для формулювання висновків; спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів, – для характеристики нагальних проблем і визначення перспектив їх розв'язання.

Наукове дослідження ґрунтується на поєднанні положень кількох методологічних підходів, зокрема: особистісно орієнтованого з метою формування в майбутніх учителів-філологів здатності враховувати особливості психофізіологічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами й обирати методичний інструментарій для роботи з ними; компетентнісного як засадничого для реформування освітньої галузі на сучасному етапі, для формування компетентностей, що входять до профілю вчителя інклюзивної освіти, а отже, є важливими для всіх учителів, що працюють в умовах інклюзії; діяльнісного, що передбачає підготовку майбутніх учителів-філологів до роботи в умовах інклюзії шляхом залучення їх до активної діяльності в межах практичних занять та проходження педагогічної практики; аксіологічного для формування ціннісно-світоглядної сфери майбутніх учителів-філологів.

Наукова новизна полягає у формулюванні практичних рекомендацій щодо удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в умовах інклюзії у закладах загальної середньої освіти.

Висновки. Аналіз законодавчої бази та освітнього процесу в закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх учителів-філологів, дав підстави констатувати, що вони недостатньо підготовлені до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, мають недостатній рівень сформованості компетентностей, які входять до профілю вчителя інклюзивної освіти, відчують брак знань щодо роботи з окремими категоріями учнів з особливими освітніми потребами. У результаті визначено основні шляхи удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі: систематичне оновлення змісту нормативних освітніх компонентів, розширення переліку вибіркового освітніх компонентів, посилення практичної складової професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, залучення їх до неформальної освіти шляхом проходження онлайн-курсів, участь у науково-дослідній діяльності тощо.

Ключові слова: інклюзивне навчання, майбутні учителі-філологи, заклади вищої освіти, діти з особливими освітніми потребами, освітній компонент.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі суспільного розвитку інклюзивна освіта стала певним освітнім трендом, що активізує різноманітні процеси, пов'язані не лише з переглядом підходів до організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, а й зі зміною стереотипів, ціннісно-світоглядних орієнтирів у соціумі загалом. Зasadничі положення щодо упровадження інклюзивної освіти сформульовані в державних документах, які визначають особливості реформування освітньої галузі на сучасному етапі. Зокрема в Законі України «Про освіту» (2017) зазначено: «Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» [8]. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020) задекларовано, що інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [7]. Оскільки на сучасному етапі стрімко зростає кількість дітей, що мають особливості психофізіологічного розвитку, вирізняються поведінкою, яка не відповідає установленим нормам, то гостро постає потреба у фахівцях, які б сприяли соціальній адаптації таких дітей та могли б бути залучені до корекційно-реабілітаційного супроводу. У Концепції розвитку педагогічної освіти зазначено, що «підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, враховувати світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів» [6]. Особливої актуальності в контексті зазначених процесів набуває професійна підготовка майбутніх учителів-філологів, адже їхня діяльність пов'язана з розвитком усного й писемного мовлення учнів, яке є важливим засобом соціалізації учнів з особливими освітніми потребами, а також засобом опанування інших навчальних дисциплін. Саме тому зусилля професорсько-викладацького складу філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка спрямовані на формування в майбутніх учителів-філологів системи компетентностей, які є основою профілю вчителя інклюзивної освіти, як-от: повага до різноманіття учнів, яке розглядається як ресурс і актив освіти; підтримка всіх учнів (сприяння їхньому академічному, соціальному й емоційному розвитку; наявність великих очікувань щодо досягнень всіх учнів); спільна робота з іншими (командна робота й партнерство є важливими підходами для всіх учителів); постійний особистісний і професійний розвиток [1]. Водночас варто констатувати, що порушена проблема потребує більш детального розгляду й окреслення орієнтирів для подальшої роботи в цьому напрямі.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Аналіз наукових публікацій дав підстави для висновку, що на сьогодні підготовка майбутніх учителів-філологів до роботи в умовах інклюзії не була темою окремого педагогічного дослідження, що підтверджує актуальність і практичну значущість обраної теми. У процесі дослідження взято до уваги наукові праці, у яких окреслено організаційні й методичні аспекти упровадження інклюзивної освіти загалом (А. Колупаєва, Т. Скрипник, Л. Савчук, Д. Шульженко та інші), а також проаналізовано проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзії (В. Бондар, Л. Гречко, М. Матвєєва, С. Миронова, Н. Назарова, В. Синьов, З. Шевців, Л. Шипіцина та ін.).

Формулювання мети. Мета статті – схарактеризувати особливості професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, визначити основні напрями її удосконалення.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Для забезпечення вірогідності й об'єктивності результатів дослідження було застосовано низку методів, зокрема: аналіз нормативно-правової бази, що регулює функціонування інклюзивної освіти на сучасному етапі, й наукової літератури з проблеми дослідження; порівняльно-зіставний – для вивчення поглядів різних учених на порушену проблему; систематизації та узагальнення – для формулювання висновків; спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку учителів, – для характеристики нагальних проблем і визначення перспектив їх подолання.

Наукове дослідження ґрунтується на поєднанні положень кількох методологічних підходів, зокрема: особистісно орієнтованого з метою формування в майбутніх учителів-філологів здатності враховувати особливості психофізіологічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами й обирати методичний інструментарій для роботи з ними; компетентнісного як засадничого для реформування освітньої галузі на сучасному етапі для формування компетентностей, що входять до профілю вчителя інклюзивної освіти, а отже, є важливими для всіх учителів, що працюють в умовах інклюзії; діяльнісного, що передбачає підготовку майбутніх учителів-філологів до роботи в умовах інклюзії шляхом залучення їх до активної діяльності в межах практичних занять і проходження педагогічної практики; аксіологічного для формування ціннісно-світоглядної сфери майбутніх учителів-філологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна освіта ставить перед вчителями чимало складних питань і активізує багато нових завдань, які потрібно вирішувати як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Відповідно майбутні учителі-філологи передусім мають володіти системою знань про інклюзивну освіту загалом, а також про особливості роботи з різними категоріями учнів з

особливими освітніми потребами. Грунтовний аналіз освітньо-професійних програм і навчальних планів закладів вищої освіти України, що здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів-філологів, засвідчив, що досліджуваний аспект представлений окремими темами в межах педагогічних дисциплін, а подекуди обов'язковим освітнім компонентом «Основи інклюзивної освіти» чи «Корекційна педагогіка», обсяг якого складає, як правило, 3 кредити, з яких 30 годин відведено на аудиторну роботу (по-різному здійснено розподіл між лекційними і практичними заняттями), а 60 годин на самостійну роботу студентів. Аналіз змісту робочих навчальних програм засвідчив, що в них є теми, пов'язані з історією впровадження інклюзивної освіти, зарубіжним досвідом, сучасними міжнародними дослідженнями стосовно особливостей навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку, а також реаліями функціонування інклюзивної освіти в Україні, особливостями роботи з різними категоріями учнів з особливими освітніми потребами.

У результаті аналізу каталогів вибіркового освітніх компонентів, представлених на сайтах закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів-філологів, з'ясовано, що в них недостатньо репрезентована досліджувана проблема. Зазначимо, що нам імponує вибірково навчальна дисципліна, запропонована для майбутніх учителів в Ізмайльському державному гуманітарному університеті – «Європейський досвід реалізації інклюзивної освіти» [2], у процесі опанування якої передбачено аналіз досвіду Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії, Австрії, Німеччини, Англії. Вважаємо, що зміст цього навчального курсу було б доцільно доповнити вивченням досвіду центрально і східно-європейських держав, зокрема Республіки Польща, Чеської Республіки тощо, адже українська система вищої і середньої освіти має більше точок дотику й подекуди спільну історію саме з цими державами. Відповідно, ознайомлення майбутніх учителів-філологів із досвідом, проблемами та перспективами впровадження інклюзивної освіти в цих країнах суттєво вплинуло б на рівень сформованості їхньої професійної компетентності.

На нашу думку, варто розширити перелік вибіркового освітніх компонентів, що передбачають ширше ознайомлення майбутніх учителів-філологів із теоретичними й практичними аспектами роботи в класах з інклюзією. Вважаємо, що варіативність вибіркового дисциплін, у яких будуть представлені різні аспекти професійної діяльності вчителя в умовах інклюзії, дасть змогу сформуванню в студентів-філологів необхідні компетентності і, як наслідок, сприятиме підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності.

Спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти й досвід професійної діяльності дали змогу констатувати, що професійна підготовка майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі в українських закладах вищої освіти потребує посилення практичної складової: аналіз робочих навчальних програм дає підстави для висновку, що навчальні дисципліни інклюзивного спрямування мають переважно теоретичний характер, сприяють опануванню студентами знань із соціальної і спеціальної педагогіки, педагогічної та соціальної психології, проте недостатньо формують практичні уміння і навички роботи в інклюзивному освітньому середовищі. На нашу думку, подолати зазначений недолік можна шляхом відвідування студентами уроків у класах з інклюзією, спілкування з учителями-предметниками, асистентами вчителя, шкільними психологами і соціальними педагогами, а також проведення бінарних лекцій та практичних занять із залученням фахівців-практиків, участь майбутніх учителів-філологів у тренінгах, воркшопах тощо. Корисним вважаємо співробітництво в цій сфері із громадськими організаціями, державними установами, що залучені до розв'язання цієї проблеми, а також залучення співробітників цих інституцій до освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Особливу роль у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів відіграє педагогічна практика, яка, відповідно до «Концепції розвитку педагогічної освіти», є «...обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої освіти до педагогічної професії. ... Для виконання цього ключового завдання обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини освітньо-професійних програм» [6]. Наголосимо, що педагогічна практика доповнює і збагачує теоретичну підготовку майбутніх учителів-філологів, закріплює й поглиблює здобуті ними знання; створює умови для формування основних педагогічних умінь, необхідних для роботи в класах з інклюзією; сприяє набуттю студентами особистого досвіду, потрібного для подальшої самореалізації в межах своєї майбутньої професії.

Важливим є й залучення майбутніх учителів-філологів до неформальної освіти шляхом проходження онлайн-курсів на різноманітних освітніх платформах. Наприклад, у робочих програмах із таких навчальних дисциплін, як «Педагогіка», «Інклюзивна освіта», «Методика навчання іноземних мов», «Методика викладання зарубіжної літератури» запропоновано перелік онлайн-курсів, рекомендованих для опанування майбутніми учителями-філологами. З-поміж них варто назвати такі: «Інклюзія і дистанційне навчання» [3], «Навчаємося з радістю» [4], «Недискримінаційний підхід у навчанні» [5], «Участь батьків в організації інклюзивного навчання» [9] тощо.

Окрім того, доцільним вважаємо залучення майбутніх учителів-філологів до науково-дослідної діяльності із зазначеної проблеми. З цією метою пропонуємо досліджувати проблеми інклюзивної освіти в контексті індивідуальних студентських науково-дослідницьких проєктів, курсових і магістерських робіт, підготовки виступів та публікацій для наукових і науково-практичних конференцій різного рівня, круглих столів, семінарів тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз законодавчої бази й освітнього процесу в закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх учителів-філологів, дав підстави констатувати, що вони недостатньо підготовлені до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища, мають недостатній рівень сформованості компетентностей, які входять до профілю вчителя інклюзивної освіти, відчувають брак знань щодо роботи з окремими категоріями учнів з особливими освітніми потребами. У результаті визначено основні шляхи удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі: систематичне оновлення змісту нормативних освітніх компонентів, розширення переліку вибіркових освітніх компонентів, посилення практичної складової професійної підготовки майбутніх учителів-філологів, залучення їх до неформальної освіти шляхом проходження онлайн-курсів, участь у науково-дослідній діяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в ознайомленні із зарубіжним досвідом професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

References

1. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Вип. 1/3. С. 4–11.
Ashytok, N. (2015). Problemy inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Problems of Inclusive Education in Ukraine]. *Liudynoznavchi studii. Seria «Pedagogika» – Humanities studies. Series «Pedagogy»*. Issue 1/3, 4–11.
2. Біла О. О. Європейський досвід реалізації інклюзивної освіти: робоча програма навчальної дисципліни. Ізмаїл, 2019. 16 с.
Bila, O. O. (2019). Yevropeyskyi dosvid realizatsii inkluzyvnoi osvity: robocha prohrama navchalnoi dystsypliny [European Experience of Implementation of Inclusive Education: Work Program of the Academic Discipline]. Izmail, Ukraine.
3. Інклюзія і дистанційне навчання: онлайн-курс. URL: http://sp.inclusion.tilda.ws/?fbclid=IwAR2alH7GmEMv3vnXBwxyecVThmCuwNhuWYQzV-Dr52dRCZSy_zHEcMVio6I (дата звернення: 23.07.2023).
Inklyuziia i dystantsiinenavchannia: onlain-kurs [Inclusion and Distance Learning: Online Course]. Retrived from: http://sp.inclusion.tilda.ws/?fbclid=IwAR2alH7GmEMv3vnXBwxyecVThmCuwNhuWYQzV-Dr52dRCZSy_zHEcMVio6I (data zvernennja: 23.07.2023).
4. Навчаємося з радістю: онлайн-курс. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:Down Syndrome+DS101+2020/about> (дата звернення: 01.09.2023).
Navchaimosia z radistiu: onlain-kurs [Learning with Joy: Online Course]. Retrived from: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:DownSyndrome+DS 101+2020/about> (data zvernennja: 01.09.2023).
5. Недискримінаційний підхід у навчанні. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about> (дата звернення: 16.08.2023).
Nedyskryminatsiyni pidkhid u navchanni [Non-discriminatory Approach to Education]. Retrived from: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about> (data zvernennja: 16.08.2023).
6. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України №776 від 16 липня 2018 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 12.08.2023).
Pro zatverdzhennia kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №776 vid 16 lypnia 2018 roku [On Approval of the Concept of Development of Pedagogical Education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №776 of July 16, 2018]. Retrived from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (data zvernennja: 12.08.2023).
7. Про повну загальну середню освіту: закон України №463-IX, поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 13.08.2023).
Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: zakon Ukrainy №463-IX, potochna redaktsiia [On Comprehensive General Secondary Education: Law of Ukraine №463-IX, Current Edition]. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (data zvernennja: 13.08.2023).
8. Про освіту: закон України №2145-19 від 05.09.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.08.2023).
Pro osvitu: zakon Ukrainy № 2145-19 vid 05.09.2017 [On Education: Law of Ukraine №2145-19 dated September 5, 2017]. Retrived from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (data zvernennja: 13.08.2023).
9. Участь батьків у організації інклюзивного навчання. URL: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-SmartOsvita+Par+1/about> (дата звернення: 15.08.2023).
Uchast batkiv u orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia [Participation of Parents in the Organization of Inclusive Education]. Retrived from: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-SmartOsvita+Par+1/about> (data zvernennja: 15.08.2023).

Stechenko Tetiana

ORCID 0000-0002-5672-3457

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Foreign Philology and Educational Technologies,
Dean of Philological Faculty,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: stechenko17@ukr.net

Tiutiumyk Olena

ORCID 0000-0003-1233-3577

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Foreign Philology and Educational Technologies,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: fomunae@gmail.com

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER-PHILOLOGIST TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: PRACTICAL ASPECTS

The purpose of the article is to characterize the peculiarities of professional training of the future teacher-philologist to work in an inclusive educational environment, to determine the main directions of its improvement.

Methodology. To ensure the reliability and objectivity of the research results, a number of methods were used, in particular: analysis of the regulatory and legal framework that regulates the functioning of inclusive education at the current stage, and scientific literature on the research problem; comparative – to study the views of different scientists on the problem raised; systematization and generalization – for formulating conclusions; observation of the educational process in institutions of higher education that carry out professional training of teachers – to characterize urgent problems and determine the prospects for overcoming them.

The scientific research is based on a combination of provisions of several methodological approaches, in particular: personally oriented with the aim of forming in the future teacher-philologist the ability to take into account the peculiarities of the psychophysiological development of children with special educational needs and to choose methodological tools for working with them; competence as fundamental for reforming the educational sector at the current stage for the formation of competencies that are included in the profile of a teacher of inclusive education, and therefore are important for all teachers working in conditions of inclusion; activity, which involves the preparation of future teacher-philologist to work in the conditions of inclusion by involving them in active activities within the limits of practical classes and passing pedagogical practice; axiological for the formation of the value-worldview sphere of future teacher-philologist.

The scientific novelty consists in the formulation of practical recommendations for the professional training of future teacher-philologist to work in conditions of inclusion in general secondary education institutions.

Conclusions. The analysis of the legislative framework and the educational process in institutions of higher education that train future teacher-philologist gave reasons to state that they are not sufficiently prepared to work in the conditions of inclusion, have an insufficient level of development of competencies that are included in the profile of a teacher of inclusive education, and feel a lack of knowledge regarding work with separate categories of students with special educational needs. As a result, the main ways of improving professional training of future teachers-philologists for work in an inclusive educational environment were determined: systematic updating of the content of normative educational components, expanding the list of selective educational components, strengthening the practical component of professional training of future teachers-philologists, involving them in informal education through online courses, participation in research activities.

Key words: inclusive education, future teacher-philologist, institutions of higher education, children with special educational needs, educational component.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Янченко Т. В.**